

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع .

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده پردیس باغ ملی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته مرمت آثار فرهنگی و تاریخی

عنوان

فن شناس نقاشی های دیواری تکفام شاه نشین خانه بخردی

اصفهان

استاد راهنما

دکتر کورس سامانیان

نگارش و تمقیق

فاطمه اسماعیلیان

بهمن ۱۳۹۲

تعهد نامه

اینجانب فاطمه اسماعیلیان اعلام می‌دارم که تمام فصل‌های این پایان نامه و اجزاء مربوط به آن برای اولین بار (توسط اینجانب) انجام شده است. برداشت از نوشته‌ها، کتب، پایان‌نامه‌ها، اسناد، مدارک و تصاویر پژوهشگران حقیقی یا حقوقی (فارسی و غیر فارسی) با ذکر منابع کامل و به شیوه تحقیق علمی انجام گرفته است.

بدیهی است که در صورتی که خلاف موارد فوق اثبات شود مسوئلیت آن مستقیماً به عهده این جانب خواهد بود.

تاریخ

امضاء

خدایا

سپاس بی‌کران تو را که، هستی مان بخشیدی و به طریق علم و دانش، رهنمونمان شدی و به هم‌نشینی
رهروان علم و دانش ممتحرمان نمودی و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزیمان ساختی و
توفیق انجام این کار را عطایم نمودی که اگر نمی‌بوده الطاف خداوندیت تحمل مشکلات
سخت بر ایم طاقت فرسا بود. پس قبل از هر چیز شکر نعمات بی‌پایانت را به جای آورده
و رضایت تو را خواهیم.

تقدیم بہ بہترین ما:

تقدیم بہ مادرم

کہ وجودم جز ہدیہ وجودش نیست. دریای بی کران فداکاری
و عشق کہ وجودم برایش ہمہ رنج بود و وجودش برایم ہمہ مہر

تقدیم بہ پدرم

کوہی استوار و حامی من در طول تمام زندگی و پناہ

خستگی و امید بودم.

و

تقدیم بہ خواہرانم

کہ وجودشان شادی بخش و صفایشان ماہ آرامش من است.

تقدیرنامه:

و بعد از مدتها، پس از نیمه‌سودن راه‌های فراوان که با حضور شیرین اساتید عزیزم، جناب دکتر صد سامانیان، جناب دکتر زمانی فر، جناب دکتر رازقیو... که بارها بنمایا و دغدغه‌های فراوانشان و شیفته‌های زیبای آن دوران، مگ‌های پدر و مادرم، با چشم‌های پر از برق شوق، و زیبایی حضور دوستان عزیزم در کنارم، که خشکی‌های این راه را به امید و روشنی راه تبدیل کرده و امیدوارم بتوانم در آینده‌ی نزدیک جوایب کوی این همه محبت آنها باشم اکنون، با احترام فراوان برای این همه تلاش این عزیزان برای موفقیت من. رسانیدن این رساله را به منظر نگاه حاضر امکان نبود مگر با رسالت بزرگوارنی که مراد علم و تجربه شریک نموده اند و همواره پاسکندار خود ساخته اند شایسته است که از استادان فرهیخته ام قدردانی نمایم که با دقت نظر و صبر بی‌پایانشان مرا گام به گام راهنمون شدند. استادانی که شاگردی در محضرشان بزرگترین افتخارم در زندگی است و چگونه زیستن را به آموختند.

و با تقدیر و تشکر فراوان از:

استاد بزرگوار جناب آقای صدسامانین ریاست محترم دانشکده مرمت اشیاء فرہنگی و تاریخی.

جناب آقای ہمرنگ مسؤل آزمایشگاه بہت راہنمایی و ہم کاری های مفیدشان.

جناب دکتر حسام اصلانی بہت راہنمایی های مفیدشان.

مرحوم غلامرضا جزئی پیمان کارخانہ ی سرہنگ بخردی بہ پاس ہم کاری های بی پایانشان.

دوستان و ہمکلاسی های عزیزم: ناویا علیانی، فرنوش حسینی، آریتا ساعدی، مریم شہبازی، نرگس کوہریان.

چکیده

در شاه‌نشین خانه سرهنگ بخردی اصفهان، نگاره‌های روایتگر تک‌رنگی به چشم می‌خورد که در آن‌ها سعی شده حکایات، داستانها و مثل‌های ایرانی، روایت شود. این اثر به دلایل نامعلومی، هرگز مورد مطالعه و پژوهش علمی قرار نگرفته، چنانکه، نه تنها محتوای موضوعات تصاویر به درستی روشن نیست، بلکه هیچ‌گونه آزمایش و مطالعه‌های در راستای شناخت تکنیک اجراء، رنگدانه‌ها و بست و نوع بوم نیز بر روی این آثار انجام نشده. از آنجاکه موضوعات مذکور پرسش‌هایی است که این پژوهش بر مبنای آنها شکل گرفته، لازم است این بررسی، با انجام پژوهش و آزمایشات علمی، پس از شناسایی مواد و تکنیک‌های اجرایی، و نیز کیفیات برجسته‌ی بصری و موضوعات داستانی قابل توجه، منبعی جهت پژوهش‌های آتی و نیز امکان‌بخشی حفاظت از این نقوش قرارگیرد. در راستای این اهداف، نگارنده، با نگاهی اجمالی به بستر جغرافیایی و فرهنگی اثر، به معرفی بنا و تزیینات موجود در آن پرداخته و پس از ثبت موقعیت فعلی این نقوش دیواری، تکنیک اجرای اثر را شناسایی می‌نماید. برای شناسایی رنگدانه‌های نقوش، مطالعات و استفاده از منابع تاریخی و نیز تحلیل‌های آزمایشگاهی مورد استفاده قرار گرفته‌است. میکروسکوپ پلاریزه (PLM) جهت بررسی دانه‌بندی، کیفیت و نوع رنگدانه‌ها مورد استفاده قرار گرفت همچنین روش FTIR برای شناخت بست رنگ و سایر مواد آلی احتمالی در ساختار نقاشی به کار گرفته شد. در عین حال، دو تکنیک XRF و XRD نیز برای دانش بر نوع ترکیبات و میزان و درصد عناصر در آنها به کار گرفته شده. جمع‌بندی نتایج حاصل از کلیه‌ی بررسی‌ها نشان داد که آبی به کار گرفته شده در این نقاشی‌های دیواری لاجورد است. همچنین مشخص شد که رنگدانه‌های سفیدی چون سفیدسرب و گل سفید در بسیاری از بناها به ویژه کاخ‌های اصفهان مورد استفاده بوده، اما رنگدانه‌ی سفید بستر این نقوش گل سفید شناخته شد. بررسی موضوعات نقاشی‌ها نشان داد، روایات عامیانه و مذهبی، داستان‌های قرآنی چون داستان یوسف و زلیخا و حکایات کهنی چون داستان روباه و لک‌لک و نظایر آن، از موضوعات نقاشی‌ها هستند که به صورت نقاشی تک رنگ موضوع این داستان‌ها می‌باشد شاید ورود سینما و فن انیمیشن، هنرمندان را به سوی روایت این داستان‌ها در قالب انیمیشن سوق داد.

کلمات کلیدی: قاجار، نقاشی دیواری، خانه‌ی سرهنگ بخردی، نقاشی تک‌رنگ، روایات، فن‌شناسی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات.....
۱-۱	۱-۱ مقدمه.....
۲	۲-۱ پیشینه تحقیق.....
۲-۱	۱-۲-۱ کتب غیر فارسی.....
۲-۱	۲-۲-۱ مقالات غیر فارسی.....
۳-۲-۱	۳-۲-۱ کتب فارسی.....
۴-۲-۱	۴-۲-۱ پایان نامه های فارسی.....
۳-۱	۳-۱ بیان مسأله.....
۴-۱	۴-۱ اهداف کلی و تفصیلی.....
۱-۴-۱	۱-۴-۱ هدف کلی.....
۲-۴-۱	۲-۴-۱ اهداف فرعی.....
۵-۱	۵-۱ فرضیه و سوالات کلیدی پژوهش.....
۱-۵-۱	۱-۵-۱ فرضیه تحقیق.....
۲-۵-۱	۲-۵-۱ سوالات کلیدی.....
۶-۱	۶-۱ روش تحقیق و شیوه‌های مورد استفاده.....
۱-۶-۱	۱-۶-۱ روش های مورد استفاده در مطالعات آزمایشگاهی.....
۱-۱-۶-۱	۱-۱-۶-۱ توصیفی.....
۲-۱-۶-۱	۲-۱-۶-۱ تحلیلی.....
۷-۱	۷-۱ محدودیت های تحقیق.....
۱۲	فصل دوم.....
۱-۲	۱-۲ مقدمه.....
۲-۲	۲-۲ موقعیت جغرافیایی.....
۱-۲-۲	۱-۲-۲ سلسله ی صفوی.....
۳-۲	۳-۲ اصفهان در سفر نامه ها(با تأکید بر سفرنامه های صفوی و قاجار).....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۸	۴-۲ معرفی خانه تاریخی سرهنگ بخردی (حاج رسولی ها).....
۱۹	۱-۴-۲ وجه تسمیه.....
۱۹	۲-۴-۲ موقعیت بنا در بافت محله.....
۲۳	۱-۲-۴-۲ گونه اول: خانه های دوره اول قاجار.....
۲۴	۲-۲-۴-۲ گونه دوم: خانه های دوره دوم قاجاریه.....
۲۵	۳-۲-۴-۲ گونه سوم: . خانه های دوره سوم قاجار (کُردی).....
۲۶	۳-۴-۲ معماری خانه سرهنگ بخردی.....
۲۷	۱-۳-۴-۲ بررسی بخش ها و عناصر خانه.....
۲۷	۱-۱-۳-۴-۲ همکف.....
۲۸	۲-۱-۳-۴-۲ طبقه اول.....
۲۹	۳-۱-۳-۴-۲ زیر زمین.....
۲۹	۴-۴-۲ تزئینات شاه نشین خانه سرهنگ بخردی.....
۳۰	۱-۴-۴-۲ تزئینات گچی.....
۳۱	۲-۴-۴-۲ مقرنس.....
۳۴	۳-۴-۴-۲ گچ نگاری.....
۳۷	۱-۴-۴-۴-۲ گچ نگاری های دوره قاجار.....
۳۸	۲-۱-۴-۴-۲ دیوارنگاری در دوره صفویه.....
۳۹	۵-۲ طرح های هندسی.....
۴۰	۶-۲ طرح های گیاهی.....
۴۲	۷-۲ نقوش حیوانی.....
۴۲	۱-۷-۲ پرندگان.....
۴۴	۸-۲ طرح های انسانی.....
۴۵	۹-۲ نتیجه گیری.....
۴۷	فصل سوم.....
۴۸	۱-۳ مقدمه.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴۸	۲-۳ فن شناسی نقوش تک رنگ شاه نشین خانه بخردی.....
۴۹	۳-۳ لایه نگاری نقوش تک رنگ شاه نشین.....
۵۰	۱-۳-۳ تکیه گاه.....
۵۱	۲-۳-۳ لایه آستر.....
۵۱	۳-۳-۳ لایه بستر.....
۵۲	۱-۳-۳-۳ گچ کشته:.....
۵۳	۲-۳-۳-۳ ساختن کشته:.....
۵۴	۴-۳ لایه رنگ.....
۵۴	۱-۴-۳ رنگدانه یا رنگینه.....
۵۴	۲-۴-۳ بست یا رزین.....
۵۶	۱-۲-۴-۳ رنگدانه یا رنگینه.....
۵۶	۳-۴-۳ ورنی.....
۵۷	۱-۳-۴-۳ ورنی های سنتی شامل.....
۵۸	۵-۳ فن شناسی و تکنیک اجرا نقوش.....
۵۸	۱-۵-۳ مراحل اجرای اثر.....
۵۹	۲-۵-۳ انتخاب طرح و سطح مناسب برای اجرا.....
۵۹	۳-۵-۳ اجرای لایه ی آستر.....
۵۹	۴-۵-۳ اجرای لایه ی بستر.....
۶۰	۵-۵-۳ اجرای لایه ی بوم کننده.....
۶۰	۶-۵-۳ انتقال طرح بر سطح کار.....
۶۰	۷-۵-۳ رنگ آمیزی.....
۶۳	۶-۳ روایات تصویری.....
۶۴	۷-۳ سبک.....
۶۵	۸-۳ موضوعات نقاشی.....
۶۵	۱-۸-۳ منظره سازی.....

۳ فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۲-۸- شمایل نگاری.....	۶۵
۳-۸-۳ چهره نگاری.....	۶۶
۳-۸-۴ نقاشی گل و بوته.....	۶۶
۳-۹- ترکیب بندی.....	۶۷
۳-۹-۱ انواع ترکیب بندی (کمپوزیسیون).....	۶۸
۳-۱۰- روایات نقش شده.....	۷۰
فصل چهارم.....	۷۳
۴-۱- مقدمه.....	۷۴
۴-۲- شناسایی مواد.....	۷۴
۴-۲-۱ دستگاه های مورد استفاده در آنالیز های دستگاهی.....	۷۴
۴-۲-۲ رنگدانه های رایج.....	۷۵
۴-۳- نمونه برداری.....	۷۵
۴-۳-۱ مشخص نمودن دقیق نقاط مورد نظر برای نمونه برداری.....	۷۶
۴-۳-۲ نمونه گیری.....	۷۶
۴-۴-۱ مشاهدات با میکروسکوپ پلاریزه PLM.....	۷۷
۴-۴-۱-۱ میکروسکوپ پلاریزه PLM.....	۷۷
۴-۴-۲ کاربردها.....	۷۹
۴-۴-۳ آماده سازی نمونه برای PLM.....	۷۹
۴-۴-۴ مشاهدات PLM.....	۸۰
۴-۵- طیفسنجی فلورسانس پرتو ایکس XRF.....	۸۲
۴-۶- طیفسنجی پراش پرتو ایکس XRD.....	۸۳
۴-۶-۱ نحوه کار.....	۸۳
۴-۷- لاجورد.....	۸۶
۴-۷-۱ موارد استفاده و تجارت لاجورد.....	۸۷
۴-۷-۲ کانی شناسی و سنگ شناسی لاجورد.....	۸۸

۴ فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸۸	۸- آنالیز به وسیله دستگاه FTIR
۸۹	۱-۸-۴ روش کار دستگاه
۸۹	۲-۸-۴ آماده سازی نمونه جامد
۹۴	۹-۴ نتیجه گیری:
۹۶	Abstract
۱۰۷	منابع انگلیسی

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۲۴.....	تصویر ۸-۲: تصاویری از خانه های دوره دوم قاجار.....
۳۳.....	تصویر ۱۴-۲: مقرنس های زیر طاقچه خانه بخردی.....
۳۴.....	تصویر ۱۵-۲: مقرنس های شاه نشین خانه بخردی.....
۳۸.....	تصویر ۱۷-۲.....
۳۸.....	تصویر ۱۸-۲.....
۴۰.....	تصویر ۱۹-۲: نقوش گیاهی خانه بخردی.....
۴۱.....	تصویر ۲۰-۲: نقوش گیاهی خانه بخردی.....
۴۱.....	تصویر ۲۱-۲: نقوش گلدانی خانه بخردی.....
۴۱.....	تصویر ۲۲-۲: نقوش گلدانی خانه بخردی.....
۴۲.....	تصویر ۲۳-۲: نقوش حیوانی.....
۴۲.....	تصویر ۲۴-۲: نقوش حیوانی.....
۴۳.....	تصویر شماره ۲۶-۲: نقوش حیوانی.....
۴۳.....	تصویر شماره ۲۵-۲: نقوش حیوانی.....
۴۳.....	تصویر ۲۷-۲: نقوش حیوانی.....
۴۴.....	تصویر ۲۹-۲: نقوش حیوانی.....
۴۴.....	تصویر ۲۸-۲: نقوش حیوانی.....
۴۴.....	تصویر ۳۱-۲: نقوش حیوانی.....
۴۴.....	تصویر ۳۰-۲: نقوش حیوانی.....
۴۴.....	تصویر ۳۲-۲: نقوش انسانی.....
۴۴.....	تصویر ۳۳-۲: نقوش انسانی.....
۶۲.....	تصویر ۱-۳: استفاده از سایه روشن در طراحی.....
۶۲.....	تصویر ۲-۳: استفاده از تغییر قطر خطوط در طراحی.....
۶۲.....	تصویر ۳-۳: استفاده از تغییر غلظت رنگ در طراحی.....
۷۱.....	تصویر ۵-۳: ترکیب بندی های نقاشی های خانه ی سرهنگ بخردی اصفهان.....
۷۱.....	تصویر ۴-۳: ترکیب بندی های نقاشی های خانه ی سرهنگ بخردی اصفهان.....

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۷۱	تصویر ۳-۷: ترکیب بندی های نقاشی های خانه ی سرهنگ بخردی اصفهان.....
۷۱	تصویر ۳-۶: ترکیب بندی های نقاشی های خانه ی سرهنگ بخردی اصفهان.....
۷۲	تصویر ۴-۲: نمایی از نقاشی های مورد مطالعه
۷۵	تصویر ۴-۱: نمونه برداری.....
۷۶	تصویر شماره ۴-۳: مشخص کردن محل نمونه برداری.....
۷۶	تصویر ۴-۴: نمونه ی آزمایشگاهی.....
۷۹	تصویر ۴-۵: پودر کردن نمونه رنگ در هاون عقیق
۷۹	تصویر ۴-۶: ترکیب نمودن نمونه با محلول
۷۹	تصویر ۴-۷: تثبیت کردن نمونه با کارجیل و لام.....
۷۹	تصویر ۴-۸: تثبیت کردن نمونه با کارجیل و لام
۸۰	تصویر ۴-۱۰: تصویر نمونه زیر دستگاه PLM.....
۸۰	تصویر ۴-۹: تصویر نمونه زیر دستگاه PLM.....
۸۰	تصویر نمونه زیر دستگاه PLM
۸۱	تصویر ۴-۱۱: تصویر نمونه با استفاده از آنالیز.....
۸۱	تصویر ۴-۱۲: تصویر نمونه با استفاده از آنالیز.....
۹۰	تصویر ۴-۱۳: ساییدن نمونه در هاون.....
۹۰	تصویر ۴-۱۴: آماده سازی نمونه برای قرار دادن در دستگاه پرس هیدرولیک.....
۹۱	تصویر ۴-۱۵: قرص شدن نمونه
۹۱	تصویر ۴-۱۶: قرار دادن نمونه در دستگاه پرس هیدرولیک.....
۹۱	تصویر ۴-۱۷: نمونه قرص های آبی و سفید.....

فهرست نقشه ها و نمودارها

عنوان	صفحه
نقشه ۱-۱: اصفهان در دوران صفویه ۱۰۰۶ تا ۱۱۳۰ هجری (وزارت فرهنگ و هنر، ۱۹۷۶، ص : ۱۹).....	۱۵
نقشه ۳-۲: محله ی پشت بارو اصفهان.....	۲۱
نقشه ۲-۲: نقشه خانه ی سرهنگ بخردی.....	۲۱
منبع: مرکز اسناد سازمان میراث فرهنگی اصفهان.....	۲۷
نقشه ۵-۲: پلان طبقه اول خانه بخردی.....	۲۸
نقشه ۶-۲: پلان طبقه اول خانه بخردی.....	۲۸
نقشه ۷-۲: پلان زیر زمین خانه بخردی.....	۲۹
نمودار ۱-۴: نمودار طیف سنجی پراش پرتو ایکس XRD.....	۸۴
نمودار ۲-۴: نمودار آزمایش FTIR نمونه ی سفید.....	۹۲
نمودار ۲-۴: نمودار آزمایش FTIR نمونه ی آبی.....	۹۳

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۷۷	جدول ۱-۴: کدگذاری نمونه های رنگی
۸۲	جدول ۲-۴: نتیجه ی طیفسنجی فلوئورسانس پرتو ایکس XRF

چکیده

در شاه‌نشین خانه سرهنگ بخردی اصفهان، نگاره‌های روایتگر تک‌رنگی به چشم می‌خورد که در آن‌ها سعی شده حکایات، داستان‌ها و مثل‌های ایرانی، روایت شود. این اثر به دلایل نامعلومی، هرگز مورد مطالعه و پژوهش علمی قرار نگرفته، چنانکه، نه تنها محتوای موضوعات تصاویر به درستی روشن نیست، بلکه هیچ‌گونه آزمایش و مطالعه‌های در راستای شناخت تکنیک اجراء، رنگدانه‌ها و بست و نوع بوم نیز بر روی این آثار انجام نشده. از آنجاکه موضوعات مذکور پرسش‌هایی است که این پژوهش بر مبنای آن‌ها شکل گرفته، لازم است این بررسی، با انجام پژوهش و آزمایشات علمی، پس از شناسایی مواد و تکنیک‌های اجرایی، و نیز کیفیات برجسته‌ی بصری و موضوعات داستانی قابل توجه، منبعی جهت پژوهش‌های آتی و نیز امکان‌بخشی حفاظت از این نقوش قرارگیرد. در راستای این اهداف، نگارنده، با نگاهی اجمالی به بستر جغرافیایی و فرهنگی اثر، به معرفی بنا و تزئینات موجود در آن پرداخته و پس از ثبت موقعیت فعلی این نقوش دیواری، تکنیک اجرای اثر را شناسایی می‌نماید. برای شناسایی رنگدانه‌های نقوش، مطالعات و استفاده از منابع تاریخی و نیز تحلیل‌های آزمایشگاهی مورد استفاده قرار گرفته است. میکروسکوپ پلاریزه (PLM) جهت بررسی دانه‌بندی، کیفیت و نوع رنگدانه‌ها مورد استفاده قرار گرفت همچنین روش FTIR برای شناخت بست رنگ و سایر مواد آلی احتمالی در ساختار نقاشی به کار گرفته شد. در عین حال، دو تکنیک XRF و XRD نیز برای دانش بر نوع ترکیبات و میزان و درصد عناصر در آن‌ها به کار گرفته شده. جمع‌بندی نتایج حاصل از کلیه‌ی بررسی‌ها نشان داد که آبی به کار گرفته شده در این نقاشی‌های دیواری لاجورد است. همچنین مشخص شد که رنگدانه‌های سفیدی چون سفیدسرب و گل سفید در بسیاری از بناها به ویژه کاخ‌های اصفهان مورد استفاده بوده، اما رنگدانه‌های سفید بستر این نقوش گل سفید شناخته شد. بررسی موضوعات نقاشی‌ها نشان داد، روایات عامیانه و مذهبی، داستان‌های قرآنی چون داستان یوسف و زلیخا و حکایات کهنی چون داستان روباه و لک‌لک و نظایر آن، از موضوعات نقاشی‌ها هستند که به صورت نقاشی تک رنگ موضوع این داستان‌ها می‌باشد شاید ورود سینما و فن انیمیشن، هنرمندان را به سوی روایت این داستان‌ها در قالب انیمیشن سوق داد.

کلمات کلیدی: قاجار، نقاشی دیواری، خانه‌ی سرهنگ بخردی، نقاشی تک‌رنگ، روایات، فن‌شناسی

